

Милош Црњански (1893–1977)

један од најзначајнијих српских писаца 20. века

- песник, романијер, приповедач, есејиста и путописац
- рођен у Чонграду, детињство провео у Темишвару
- искуство Првог светског рата снажно је обележило његово дело
- теме: сеобе, рат, изгнанство, чежња, усамљеност и трагање за смислом
- у српску књижевност унео је и своју поетику суматраизма

„Бескрајни, плави круг. У њему, звезда.”

Милош Црњански

Најзначајнија дела

избор најважнијих књига и жанрова

- „Лирика Итаке” (1919)
- „Дневник о Чарнојевићу” (1921)
- „Сеобе” (1929)
- „Друга књига Сеоба” (1962)
- „Код Хиперборејаца” (1966)
- „Роман о Лондону” (1971)
- песма „Суматра” и текст „Објашњење Суматре”
- путописи, есеји, новински текстови и друга проза

Црњански је писац чије дело спаја лирику, историју, искуство изгнанства и филозофско промишљање живота.

поезија • роман • путопис • есеј

Суматраизам

посебан поетички и духовни поглед на свет код Милоша Црњанског

- везује се за песму „Суматра” и текст „Објашњење Суматре”
- заснива се на идеји да су човек, природа, даљине и судбине међусобно повезани
- после ратног искуства песник у даљинама и космосу тражи утеху и смисао
- кључни мотиви: даљина, небо, плави круг, звезда, чежња и бескрај
- суматраизам није само стил, већ и поглед на свет

**Суматраизам је вера у повезаност свих бића
и свих простора.**

Слике неба, звезде и даљине постају знаци духовне чежње.

**Сад смо безбрижни, лаки и нежни.
Помислимо: како су тихи, снежни
врхови Урала.**

**Растужи ли нас какав бледи лик,
што га изгубисмо једно вече,
знамо да, негде, неки поток,
место њега румено тече!**

**По једна љубав, јутро, у туђини,
Душу нам увија, све тешње,
Бескрајним миром плавих мора,
Из којих црвена зрна корала,
Као, из завичаја, трешње.**

**Пробудимо се ноћу и смешимо, драго,
на Месец са запетим луком.**

**И милујемо далека брда
и ледене горе, благо, руком.**

Песму је Црњански послао «Српском књижевном гласнику», а Објашњење Суматре је написано на захтев Богдана Поповића. Тај текст има:

- Програмски део
- Тематско-инспиративни део

Суматраизам представља чежњу за далеким просторима који нуде мир, и попут Бодлера (универзална аналогија) говори о свеопштој повезаности свега на свету.

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ

СЕОБЕ

прва књига романа: рат, човек и жена

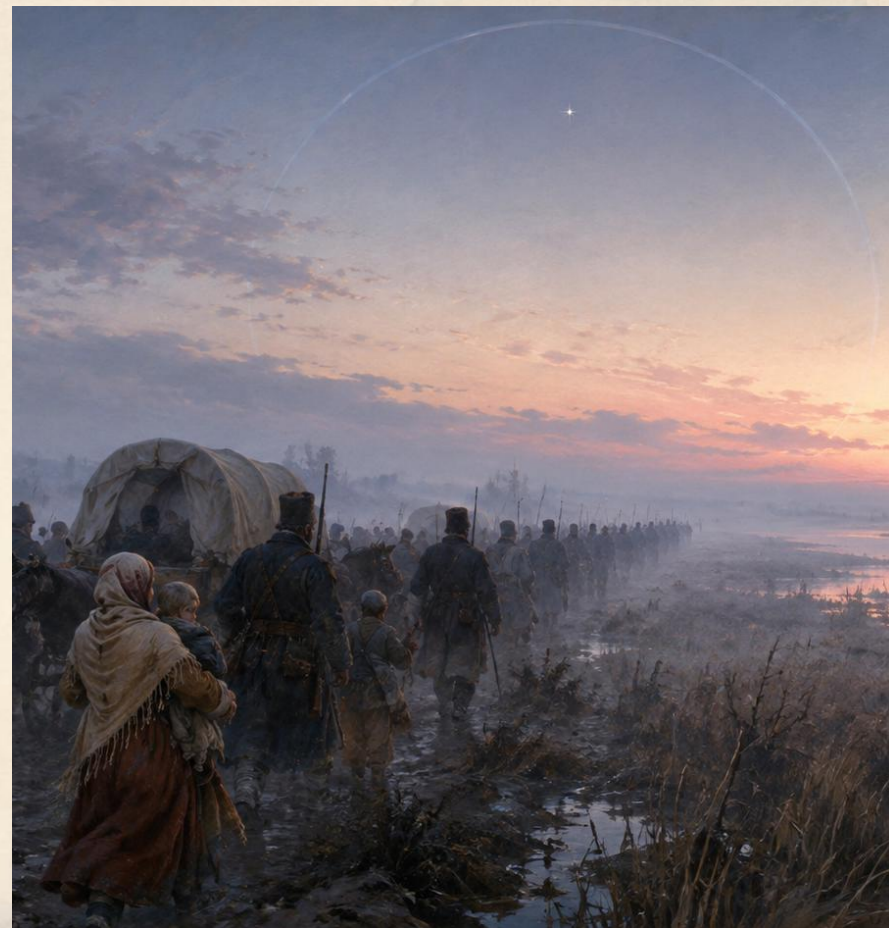
„Бескрајни, плави круг. У њему, звезда.“

Историјска подлога

XVIII век: Срби у Хабзбуршкој монархији, граница, војна обавеза, туђи интереси

- Срби граничари живе у пограничним областима Хабзбуршке монархије.
- Одбрана од Османлија прераста у **ратовање широм Европе за интересе Беча.**
- Иза појединачних судбина стоји дуга историја српских сеоба и осећање несталности.
- Роман није само реконструкција прошлости: **Црњански у XVIII век уноси искуство изгубљене послератне генерације.**

О роману — прва књига

- Објављен **1929**; Друга књига Сеоба излази **1962**.

Одреди хронотоп (време и место радње)

- Време: од пролећа 1744. до почетка лета 1745.
- Простор: Земун и туђина; баруштине и низине насупрот висинама, небу и звезди.

Приповедач

- Приповедање: треће лице и доживљени говор — читалац улази у свест ликова.

Књижевна врста

- Жанр: роман личности, психолошки и поетски роман са историјским полазиштем.

Каже се да су Сеобе историјски роман. У ствари то је роман мужа, сваког мужа који у рату мора код куће да остави жену, и роман жене коју је муж оставио.

На писање Сеоба Црњанског је подстакло:

1. Мемоари Симеона Пишчевића
2. Историјске сеобе Срба у 17. и 18. веку
3. Лично искуство (сопствено учешће у Првом светском рату у ком се бори као аустроугарски војник)

Композиција: два тока и прстен

Колико има поглавља? Колико фабуларних токова пратимо?

10 поглавља и два фабуларна тока:

- Први ток: кретање Славонско-подунавског пука до Рајне и назад.
- Други ток: мирнодопски живот у Земуну — Дафина и Аранђел у његовој кући.

Наведи наслов првог и последњег поглавља?

Бескрајни, плави круг. У њему, звезда.

Почиње Вуковим буђењем, а завршава се сном; почиње одласком, а завршава се повратком. Крај не доноси решење, већ враћа роман његовом основном симболу.

Бескрајни, плави круг. У њему, звезда.
Одоше и не остаде за њима ништа. Ништа.
Дан и ноћ протицала је широка,
Устајала река, и у њој, њена сен.
Оде Вук Исакович, али за њим оде и Фрушка гора.
Одласци и сеобе начинише их мутнима и пролазнима
Као дим, после битака.
Прошлост је грозан, мутан бездан.
Што у тај сумрак оде, не постоји више,
И није никад ни постојало.
Тумарали су, као муве без главе,
Јели су, пили су, спавали су,
Да најпосле трчећим кораком погину
Закорачивши у празнину,
По туђој вољи и за туђ рачун.
Један од њих, најбеднији,
Сачувао је, и после смрти,
Сјај свог бића,
Тако да је могао да се врати
И да се појави,
При улазу у село,
На друму,
На истом месту,
Где се расцветао јављао,
У пролећу, први багрем.
Бескрајан, плави круг. У њему звезда.

ДЕСЕТ ПОГЛАВЉА ПРАВИ СКРИВЕНУ
ПЕСМУ У САВРШЕНОЈ, ПРСТЕНАСТОЈ
СТРУКТУРИ

I

ПУТ И РАТ

Одлазак пука, туђа воља, туђи рачун и повратак без смисла.

Полазак пука — пролеће 1744.

атмосфера почетка одмах открива духовни пејзаж романа

Каква је атмосфера на почетку њиховог пута?

- мучно свитање, баруштине, блато, влага и хладноћа
- јато врана и споро покретање војске
- плач жена и деце, довикивање, опраштања
- бол госпоже Дафине и телесни/душевни замор Вука Исаковича
- визија звезде као једини отвор ка висини и смислу

Славонско-подунавски пук као колективни јунак

нису појединачно изграђени: деле заједничко кретање, страх и страдање

Ко чини овај пук?

- Пук није професионална војска већ скуп обичних људи: сељака, надничара, слуга.
- Боре се у непознатим земљама, без јасног циља и без разумевања смисла рата.
- У роману се појављују као једно тело, један покрет, једна заједничка судбина – колективни јунак.
- Њихово кретање је тумарање: живот се претвара у марш ка празнини.

Тумарали су, као муве без главе; јели су, пили су, спавали су, да најпосле трчећим кораком погину, закорачивши у празнину, по туђој вољи, и за туђ рачун.

Прва и друга ноћ

рат није само фронт — он у човеку буди насиље, страх и идеолошку присилу

ПРВА НОЋ (СЕКУЛА)

- логор, упади у варош;
- казна Секуле шибањем због силовања
- Вук се сећа жене и деце; спољашњи неред открива унутрашњи расцеп

ДРУГА НОЋ (БИСКУП)

- официри на католичкој служби и вечери
- разговор Вука са бискупом открива сан о Русији и осећање верске и националне издвојености

Вук: „Поживе, моје православље слатко... Сладост јест и наша Русија...”

Зашто је разговор са бискупом важан за разумевање Вуковог сна?

Европа и Балкан: две слике војника

Црњански гради оштар контраст — грубо тело Балкана и украшена империјална форма

Опиши српске и хабзбуршке војнике

- Српски војници су анимализовани: урлају, завијају, живе у земуницама, тешко улазе у ред.
- Хабзбуршки официрски свет често се приказује као театралан, напудерисан и декоративан.

Тај контраст није само опис војске, већ метафора односа Европе и Балкана.

Сећање на Београд и пријем код Принцезе Мајке

епизода која открива пролазност и лом идеализоване прошлости

О чему заправо говори ова епизода?

Током похода Вук се **сећа младости и службе у Београду, на двору Александра Виртембершког.**

Као млад војник био је опчињен принчевом женом; између њих је постојала тиха, неизговорена привлачност.

После готово три деценије поново је сусреће — сада као Принцезу Мајку Карла Евгенија Виртембершког. Сусрет не доноси остварење старог сна, већ болно суочавање са временом и старошћу.

Вук упоређује жену из успомене са женом коју сада види — и схвата колико је прошлост неповратна.

Зато ова епизода **није љубавна прича, већ слика пролазности и распада идеализованих представа.**

идеал из младости руши се у
сусрету са стварношћу

Вук губи још једну илузију о
лепоти, младости и смислу

**„Прошлост је грозан, мутан
бездан...”**

Почетак борби, прве погибије, рат и примирје

хронологија пута ка Рајни и уласка пука у рат

Рајна

пук стиже на
ратиште
и почиње право
ратовање

прве погибије на
Рајни

Аркадије гине;
исте ноћи гине још
11 војника, 7 су
рањена

Мајнц – Вормс –
Шпајер

пук иде даље
кроз немачке
земље
У Шпајер улазе по
киши, практично без
борбе

Град Светог Луја–
Штрасбург

поплава,
склапање
краткотрајног
примирја

Цаберн

После примирја пук
продире даље у
Елзас, напада Цаберн
и тешко страда у
уличним борбама

**Пук ратује све даље од завичаја, а све мање зна
за кога и зашто ратује.**

Зимовање и хапшење Пишчевића

слој потпуног слома ратне илузије

Круг је затворен: отишли су
далеко, страдали и — вратили се
готово на почетак.

- После Цаберна пук се повлачи преко Рајне и маршира кроз Баварску, исцрпљен глађу, жеђу и зимом.
- Најзад стиже наређење да ће зимовати у Оберпфалцу (Горњој Фалачкој).
- Војници су растурени по бедним селима; спавају по шталама, таванима и јарковима, а многи оболевају и умиру.
- **Капетан Пишчевић, најстарији Вуков официр**, стављен је у окове и одведен на суђење „као бајаги због спремања побуне”. Хапшење Пишчевића показује колико је пуковска жртва потцењена и колико су обећања о слави била лажна.
- У марту стиже наређење за повратак: круг се затвара, а поход се показује као далек и узалудан обилазак.

Они који су остали...

рат раздваја: једни нестају у туђини, други чекају без вести

„Све до јесени, по славонским селима, није се чуло ништа о онима што одоше на војну. Отишли су били, као да су нестали, некуд, у облаке.”

- дом није мирно место, него простор чекања и страха
- они који су отишли и они који су остали живе у истој празнини
- рат уништава везу између „овде” и „тамо”
- женски простор у роману постаје простор самоће, слутње и неиспуњености

Повратак — почетак лета 1745.

повратак не доноси смирење: Вук увиђа узалудност рата и сопствену превареност

„Схвати да се вратио са узалудног посла... да их терају по свету као стоку и да их кољу.”

- Вук види да се ратовало „бог те пита где и ни за шта”.
- Схвата да су војници бројани као коњи и фишеци: живи и мртви као материјал.
- Ни његов дом више није дом: Дафина је мртва, деца су болесна, смисао је прекинут.
- Кључна реченица враћа целу причу у ништавило: „Одоше, и не остаде за њима ништа. Ништа.”

Маршрута кретања пука Вука Исаковича према роману „Сеобе”

—> ОДЛАЗАК
- - -> ПОВРАТАК

II

ЛИКОВИ И ОДНОСИ

Једна жена и два брата — љубав, поседовање, одлазак и немогућност укоренивања.

Симболика имена

имена у роману нису украси: упућују на дубље слојеве судбине

Вук — магијско српско име, заштита од смрти; вук као митска животиња.

Аранђел — архангел Михаило; мач и тас, што се доводи у везу са трговином и мерењем вредности.

Аркадије — митска земља блаженства; тежња ка природности и идили.

Ананије — библијско име повезано са прикривањем новца и преваром.

Дафина — лавор;

Стана — име за заустављање помора или рађања.

Вук Исакович: ратник и сањар

историјска личност у роману добија дубину расцепљеног човека

Препознај две личности у Вуку Исаковичу. Како је описано његово тело, душа, осећања?

Тело: тромо, остарело, болесно, тешко; тело ратника који се троши.

Осећања: празнина, разочарање, туга, резигнација, брига за народ.

Две личности: *једна јаше, урла, маше сабљом; друга корача као сенка и ћути.*

1. Вук Исакович као ратник
2. Вук Исакович као сањар и суматраиста

Вукова звезда: Русија као сан

сан о Русији није географија него последњи облик наде

*„Не разликује таму око себе и таму у себи...
учини му се као да види, у висини, бескрајан
плави круг. И, у њему, звезду.”*

Тама око Вука и тама у њему постају једно.

Русија је пројекција спасења: место где би народ
могао да се насели и смири

Звезда је циљ и суматраистичка чежња

Аркадије — Вуков слуга

споредни лик кроз који се укрштају рат, телесност, комика и фантастика

Зашто је Аркадијев
повратак гротескна
инверзија тријумфалног
повратка ратника?

Вуков слуга и војник; тром, успаван и склон пићу, али привржен коњима и животињама.

СМРТ

- На смотри пред Беренклауом пијан једва остаје на коњу — и та сцена наглашава његову телесну, приземну природу.
- Аркадије је прва именована жртва почетка борби: устаје да поведе коње и бива смртно погођен.
- У деветом поглављу јавља се „мртви Аркадије” — бел, провидан, као дим после битке, у гротескном повратку кући. Тако се привиђа његовој жени Стани, која га је варала.

Ананије — Аранђелов слуга

споредни лик који открива свет новца, користи и сујеверја

- Аранђелов стари слуга; спава на прагу његове собе, са ханџаром под главом.

Шта је заједничко Ананију и Аранђелу?

Од господара преузима страст према новцу: ниже сребрњаке на врпци око појаса. Лукав је, прорачунат и склон сплеткама; уме да оцрни друге и да своју корист стави испред свега. Ананије је својеврсни двојник Аранђела: код обоје су наглашени **поседовање, рачуница и корист**.

Које гласине преноси о Дафини? Шта он заправо жели?

После Дафанине смрти шири приче о њеном духу, плаши село и појачава сујеверје. Ананије прича да је Дафинин дух одговоран за помор стоке и болест људи. Одлази на њен гроб да забије глогов колац — и та сцена постаје гротескна слика страха.

После њене смрти мисли да ће Аранђел моћи да примети његоу ћерку.

Аранђел Исакович: човек који хоће да се укорени

трговац, изданак новог грађанског света, али не и победник

Ко је Аранђел? Чиме се бави?

Тргује, поседује, рачуна: верује да се свет може уредити вољом, новцем и договором.

Какав је његов однос према Дафини?

- Дафину је нашао у Трсту и оженио је својим братом, али касније жели да је задржи за себе.
- Према Дафини осећа страст и потребу за поседовањем; према Вуку расту неразумевање, удаљеност и туђост.
- Хоће да се укорени, али остаје сам — без Дафине и без правог унутрашњег мира.

Госпожа Дафина: самоћа и расцеп

њен лик је у средишту трећег и четвртог поглавља

Када је њен лик у центру приповедања? Која су њена основна осећања? Однос према Вуку и Аранђелу.

Њен лик је у центру приповедања у 3. и 4. поглављу. Основна осећања: самоћа, празнина, туга, халуцинације.

- Према Вуку је непосредна, страсна и немоћна; он је њена звезда.
- Према Аранђелу је суздржана и лукава; она управља игром његових осећања.

Дафина готово да не говори; њена свест и доживљаји преносе се преко приповедача.

Аранђел и Дафина: последњи покушај

одлазак црквеној власти, манастир Јазак и закаснела жеља да се све исправи

Да ли Аранђел покушава да спасе
Дафину — или да, најзад, спасе
себе од кривице?

Шта Дафина на смрти тражи од Аранђела?

Пред смрт, Дафина у грозници моли Аранђела да оде патријарху и измоли дозволу да је пренесу у манастир, јер се још нада исцељењу. Аранђел зато креће црквеној власти и први пут одлучује да проговори и о питањима њихове везе и брака.

Нада се да ће је пустити међу монахиње у Јазак, где би је манастирска вода могла излечити.

- Његов пут открива да прекасно покушава да озакони и поправи оно што је већ урушено грехом, страшћу и саблазни.

Аранђел прекасно покушава да кроз цркву исправи оно што је сам разорио.

Пантелејмон и дукати: слом Аранђеловог света

сцена код епископа открива границе новца, поседовања и људске воље

У епископовом окружењу појављује се **јеромонах Пантелејмон**, недавно дошао из Србије. **Ко је он?**

- Турци су му пред очима побили породицу и ишчупали језик; он је нем, душевно сломљен, али кротак и непрестано плаче. Пантелејмон у ову епизоду уноси шири мотив народног страдања и историјске несреће.

Како је Аранђел замислио да може утицати на епископа?

- Аранђел унапред смишља да ће дати 10 дуката за манастире и 10 за одежде, верујући да се и овде нешто може уредити новцем и договором. Међутим, постаје му јасно да Дафину не може једноставно „добити”: његов наум удара у морални и црквени поредак. На повратку просипа дукате— и тиме симболично доживљава слом вере у моћ новца.

Аранђел први пут схвата да постоје ствари које се не могу ни купити, ни уредити рачуном, ни поседовати.

Дафина: привиђења и смрт

болест, халуцинације и симболика њеног последњег часа

Шта се дешава са Дафином након прељубе? Како умире?

После прељубе са Аранђелом Дафина остаје узнемирена, опхрвана страхом, празнином и осећањем кривице. У мрачној соби доживљава страшна привиђења: причињавају јој се мишеви, жабе, змије и пужеви, а потом и Вук — крвав, са пререзаним грлом. У паници скаче, пада и „повређује у себи пород”; налазе је онесвешћену у локви крви.

На кога јој личи Аранђелова сенка? На кога мисли у последњим тренуцима?

Пред саму смрт, Аранђел је држи у наручју, плаче и не пушта је, док његова сенка на зиду личи на црног монаха Пантелејмона. Дафина умире на Аранђеловим рукама, али њена последња унутрашња визија није Аранђел, већ Вук Исакович.

Шта Аранђел види у њеним очима?

У њеним очима Аранђел види два плава круга, а потом му се причињавају плави кругови и звезда.

Дафина: привиђења и смрт

њена смрт спаја телесно, гротескно и симболично

У њеним привиђењима из сандука куљају мишеви, жабе, змије и пужеви у блату.

- Аранђелова сенка јој личи на црног монаха Панталејмона.
- Умире на Аранђеловим рукама, али у њеним очима остаје Вук.
- Њена смрт показује да љубав није спас, него још један облик недостижности.
- Блато, животиње и распад тела супротстављени су сну о звезди.

Троугао: рат, човек и жена

прва књига се најбоље памти као судар три тежње: одлазак, љубав и поседовање

Ко је коме „звезда“?

- **Вук:** одлазак, рат, Русија, звезда; Дафина је љубав и досада.
- **Дафина:** чекање, самоћа, телесност, страх; Вук је њена звезда.
- **Аранђел:** корен, трговина, новац, страст; Дафина је његова једина љубав.

Нико не добија оно што жели: сваки лик остаје у свом кругу празнине.

III

МОТИВИ И ЗНАЧЕЊА

Кућа, река, блато, небо, круг и звезда — симболи који носе целу поетику романа.

Простори и мотиви

вертикала романа: блато и низина насупрот небу и звезди

- **Кућа:** трошна, несигурна, угрожена; може бити скровиште, уточиште и заштита.
- **Отворен простор:** висина, бескрај, небо, круг, звезда.
- **Низина:** баруштине, помрчина, безличност, блато.

Наведи три реке које се јављају и зашто су битне?

Дунав — Дафина и Аранђел;

Рајна — страдање пука;

Ин — вест о Дафениној смрти.

Бескрајни, плави круг. У њему, звезда.

наслов прве и последње главе гради смисаони прстен романа

Круг — симбол савршенства, љубави и вечности;
може сугерисати и затвореност судбине.

Плаветнило — бесконачност, даљина, сан, слобода.

Звезда — жеља, сан, циљ; оно за чим се иде, али
што се не достиже.

**За Вука то је Русија, за Дафину Вук, а за Аранђела
Дафина.**

Сеобе су роман о кретању које не доноси спас.

*Било је сеоба и биће их вечно, као
и порођаја, који ће се наставити.*

Има сеоба.

Смрти нема!

*Сеобе су физичке, али и метафизичке: роман говори о обузетости
даљинама, плавим кругом и звездом.*

